

جهان شمولی و نبی کریمی حقوق بشر

رہیافت اسلامی

دکتر سید طہ موسوی میرکلانی

عضو هیأت علمی، انشگاہ علوم قضایی و خدمات اداری

(استادیا گزہ حقوق عمومی و بین الملل)

انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

سرشناسنامه: موسوی میرکلایی، سیدطه، ۱۳۶۱-

عنوان و نام پدیدآور: جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر (رهیافت اسلامی)/سیدطه موسوی میرکلایی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، انتشارات، ۱۳۹۷.

ISBN : 978-600-97741-5-9

۴۷۰ ص: جدول.

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ایران. حقوق بشر و جهانی شدن / Human rights and globalization / حقوق بشر -

جنبه‌های مذهبی - اسلام / Human rights - Religious aspects - Islam / نسبی‌گرایی فرهنگی /

Cultural relativism

شناسه خزانه: دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

رده‌بندی دنگره: ۱۳۹۷ / م / JC۵۷۱ رده‌بندی دیویی: ۳۲۳

شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۵۱۷۷

جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر

رهیافت اسلامی

دکتر سیدطه موسوی میرکلایی

ناشر: انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

صفحه آرا: سیدمحمدرضا سیدعلیخانی

طراح جلد: علی بهمنی

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۷ تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹-۵-۹۷۷۴۱-۹۷۸-۶۰۰

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

<http://www.ujsas.ac.ir>

فکس: ۰۲۱-۶۶۷۱۲۸۰۹

تلفن: ۰۲۱-۶۶۷۶۲۵۷۳

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۷
مقدمه.....	۱۹
بخش اول.....	۳۳
جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر در نظام حقوق بین‌الملل.....	۳۳
فصل اول: کلیات.....	۳۵
مبحث اول: واژه‌شناسی حقوق بشر.....	۳۷
مبحث دوم: روش‌شناسی حقوق بشر.....	۴۱
مبحث سوم: جهان‌بینی و اندیشه‌ها، حقوق بشر.....	۴۴
مبحث چهارم: نظام‌های مؤثر در نظام بین‌المللی حقوق بشر.....	۴۷
مبحث پنجم: معانی و گفتمان‌های مختلف حقوق بشر.....	۵۰
مبحث ششم: وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت نسل‌های حقوق بشر.....	۵۳
فصل دوم: جهان‌شمولی نظام بین‌المللی حقوق بشر.....	۵۹
مبحث اول: مفهوم جهان‌شمولی حقوق بشر.....	۶۱
گفتار اول: جهان‌شمولی حقوق بشر و فرهنگ‌ها.....	۶۲
گفتار دوم: جهان‌شمولی حقوق بشر و جهانی‌شدن.....	۶۵
مبحث دوم: مبانی نظری جهان‌شمولی حقوق بشر.....	۶۷
گفتار اول: ادیان و مذاهب.....	۶۸
گفتار دوم: حقوق طبیعی.....	۷۳
گفتار سوم: کرامت انسانی.....	۸۲

گفتار چهارم: خرد گرایی عصر رنسانس و پس از آن.....	۸۵
مبحث سوم: گرایش‌های مختلف در مفهوم جهان‌شمولی حقوق بشر و مکاتب مؤثر در پیدایش آن‌ها.....	۹۴
گفتار اول: مکاتب مؤثر در پیدایش گرایش‌های رهیافت جهان‌شمولی.....	۹۴
گفتار دوم: گرایش‌های مختلف در رهیافت جهان‌شمولی حقوق بشر.....	۹۷
بند اول: دیدگاه جک دانلی.....	۱۰۱
بند دوم: انتقادات وارده بر دیدگاه جک دانلی.....	۱۰۶
بند سوم: سایر گرایش‌ها در مفهوم جهان‌شمولی حقوق بشر.....	۱۰۸
مبحث چهارم: جهان‌شمولی حقوق بشر در اسناد بین‌المللی.....	۱۰۹
گفتار اول: جهان‌شمولی حقوق بشر در اعلامیه جهانی حقوق بشر.....	۱۱۵
گفتار دوم: جهان‌شمولی حقوق بشر در سایر اسناد بین‌المللی حقوق بشری.....	۱۱۸
مبحث پنجم: انتقادات وارده بر حمایت‌های حقوق بشر و ارزیابی آن‌ها.....	۱۲۰
گفتار اول: جهانی‌شدن حقوق بشر.....	۱۲۲
گفتار دوم: نفوذ نظم بازار در حقوق بشر.....	۱۲۵
گفتار سوم: پیشینه و بستر تاریخی رشد حقوق بشر در غرب.....	۱۲۸
گفتار چهارم: لیبرالیسم حقوق بشر.....	۱۳۳
فصل سوم: نسبی‌گرایی نظام بین‌المللی حقوق بشر.....	۱۳۹
مبحث اول: مفهوم نسبی‌گرایی فرهنگی حقوق بشر.....	۱۴۱
گفتار اول: مفهوم فرهنگ در حقوق بشر.....	۱۴۳
گفتار دوم: ماهیت نسبی‌گرایی فرهنگی در حقوق بشر.....	۱۴۵
مبحث دوم: مبانی نظری نسبی‌گرایی.....	۱۴۹
گفتار اول: نظریه نسبی‌گرایی فلسفی - اخلاقی.....	۱۵۱
گفتار دوم: حاکمیت دولت‌ها.....	۱۵۷
گفتار سوم: مکتب اثبات‌گرایی (پوزیتیویسم).....	۱۶۱

- گفتار چهارم: جهان پسامدرن..... ۱۶۸
- گفتار پنجم: تکثرگرایی (پلورالیسم)..... ۱۷۴
- مبحث سوم: گرایش‌های مختلف در رهیافت نسبی‌گرایی حقوق بشر..... ۱۸۱
- گفتار اول: نسبی‌گرایی انسان‌شناختی..... ۱۸۶
- گفتار دوم: نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی..... ۱۸۷
- گفتار سوم: نسبی‌گرایی فرهنگی..... ۱۸۹
- مبحث چهارم: نسبی‌گرایی حقوق بشر در اسناد بین‌المللی..... ۱۹۲
- گفتار اول: نسبی‌گرایی حقوق بشر در اعلامیه جهانی حقوق بشر..... ۱۹۲
- گفتار دوم: نسبی‌گرایی حقوق بشر در سایر اسناد بین‌المللی حقوق بشری..... ۱۹۶
- گفتار سوم: حقوق فرهنگی و حقوق بومیان در اسناد بین‌المللی..... ۱۹۹
- مبحث پنجم: انتقادات وارد بر نسبی‌گرایی حقوق بشر و ارزیابی آن‌ها..... ۲۰۱
- گفتار اول: نفی حقوق ذاتی انسان..... ۲۰۲
- گفتار دوم: نارسایی منطقی فلسفه نسبیست..... ۲۰۵
- گفتار سوم: اعطای صلاح‌دید به دولت..... ۲۰۸
- گفتار چهارم: نادیده گرفتن امکان تعامل میان فرهنگ‌های ملی و فرهنگ بین‌المللی حقوق بشر..... ۲۱۳

بخش دوم: ۲۱۵

- جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر در نظام حقوقی اسلام..... ۲۱۵
- فصل اول: مبادی و پیش‌فرض‌های حقوق بشر در اسلام..... ۲۱۷
- مبحث اول: قلمرو مفهوم انسان‌شناسی در حقوق بشر از دیدگاه اسلام در مقایسه با حقوق بین‌الملل بشر..... ۲۲۰
- مبحث دوم: حقوق فطری..... ۲۲۳
- مبحث سوم: تفکیک حقوق بشر و حقوق شهروندی در اسلام و نسبت آن

۲۲۷.....	با تفکیک دین و شریعت
۲۳۰.....	گفتار اول: تفکیک میان دین و شریعت
۲۳۵.....	گفتار دوم: تفکیک حقوق بشر از حقوق شهروندی
۲۴۱.....	مبحث چهارم: موضع اسلامی در خصوص رهیافت فلسفی پلورالیستی
۲۴۴.....	گفتار اول: انتقادات وارده بر پلورالیسم فلسفی
۲۴۶.....	گفتار دوم: انتقادات وارده بر پلورالیسم دینی
۲۵۰.....	گفتار سوم: انتقادات وارده بر پلورالیسم دینی حسب آموزه‌های اسلامی
۲۵۵.....	مبحث پنجم: ماهیت یگانه یا چندگانه جوامع انسانی در مکتب اسلام
۲۵۸.....	گفتار اول: رویکرد قائل به ماهیت چندگانه جوامع در اسلام و انتقادات وارده بر آن
۲۶۲.....	گفتار دوم: ماهیت یگانه یا چندگانه جوامع انسانی در اسلام نظر به بنش انسانی یا فطری به تاریخ
۲۶۵.....	فصل دوم: رویکرد حقوق بشر اسلامی در خصوص جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر
۲۶۸.....	مبحث اول: جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی در فاحشه اسلامی
۲۷۱.....	گفتار اول: مطابقت مفهوم ذهنی با واقعیت خارجی: امکان یا عدم امکان تحصیل معرفت
۲۷۵.....	گفتار دوم: دیدگاه‌های فلسفی موجود پیرامون نسبی‌گرایی
۲۷۸.....	مبحث دوم: جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی در قواعد و مقررات شرعی
۲۸۲.....	گفتار اول: مفهوم قانون و ادوار قانون‌گذاری در اسلام
۲۸۵.....	گفتار دوم: رویکرد نسبی‌گرایانه به قواعد و مقررات اسلامی
۲۹۱.....	بند اول: محدودیت عقل انسانی در اجتهاد
۲۹۳.....	بند دوم: موقت بودن حکم شرعی بنا به نیازهای زمان
۲۹۵.....	گفتار سوم: رویکرد جهان‌شمول به قواعد و مقررات اسلامی
۳۰۲.....	بند اول: جایگاه عقل انسانی در اجتهاد

- بند دوم: نقش نیازهای زمان در فرایند تغییر حکم شرعی ۳۰۸
- مبحث سوم: جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی در رویکرد مکتبی اسلام با تأکید بر مقوله ملیت‌ها و قومیت‌ها ۳۱۴
- گفتار اول: ملیت‌گرایی و قومیت‌مداری در آموزه‌های اسلامی ۳۱۸
- گفتار دوم: ارزیابی ملی‌گرایی به مثابه معیار خودی بودن و بیگانه شمردن ۳۲۰
- گفتار سوم: ملی‌گرایی و قوم‌مداری در روایات اسلامی ۳۲۲
- گفتار چهارم: تفسیر خطاب «یا ایها الناس» در قرآن کریم: تلقی توحید به مثابه حقوق بشری ۳۲۴
- گفتار پنجم: اعتبار مرزهای ملی و جغرافیایی در جهان‌وطنی اسلام ۳۲۶
- گفتار ششم: استاء حکومت فقهاء در میانه مرزها و حاکمیت‌های مختلف ۳۲۸
- گفتار هفتم: نسبت فرهنگ و مرزهای ملی و جغرافیایی ۳۳۰
- فصل سوم: جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر در رویه دول اسلامی ۳۳۵
- مبحث اول: مواضع دولت‌های اسلامی در خصوص اسناد حقوق بشری جهانی ۳۳۹
- گفتار اول: اقدامات و مواضع دولت‌های اسلامی در فرایند تدوین اسناد حقوق بشری جهانی ۳۴۲
- بند اول: اقدامات و مواضع دولت‌های اسلامی در فرایند تدوین اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ ۳۴۳
- بند دوم: اقدامات و مواضع دولت‌های اسلامی در فرایند تدوین میثاقین ۳۴۶
- بند سوم: طبقه‌بندی اقدامات و مواضع دولت‌های اسلامی نسبت به اعلامیه جهانی و میثاقین ۳۵۲
- گفتار دوم: مواضع دولت‌های اسلامی در فرایند تصویب اسناد حقوق

بشری جهانی: حق شرط‌های دولت‌های اسلامی.....	۳۵۴
بند اول: حق شرط در معاهدات حقوق بشری: راهکاری برای	
پای‌بندی نسبی به معاهده در فرایند تصویب.....	۳۵۶
بند دوم: مواضع دول اسلامی در خصوص کنوانسیون رفع کلیه	
اشکال تبعیض علیه زنان.....	۳۶۳
بند سوم: مواضع دول اسلامی در خصوص کنوانسیون حقوق کودک.....	۳۶۷
مبحث دوم: نحوه اجرای اسناد حقوق بشری جهانی در دول اسلامی.....	۳۶۹
گفتار اول: رویه‌های متفاوت دولت‌ها در خصوص جایگاه معاهدات	
بین‌المللی در حرق داخلی.....	۳۷۳
گفتار دوم: اجرای اسناد حقوق بشری در میان اعضای سازمان همکاری	
اسلامی.....	۳۷۷
بند اول: مروری بر تاریخچه بی‌ایش سازمان همکاری اسلامی.....	۳۷۸
بند دوم: رویه اعضای سازمان همکاری اسلامی در خصوص اجرای	
اسناد حقوق بشری.....	۳۸۱
گفتار سوم: اجرای اسناد حقوق بشری در میان اعضای دیگر	
سازمان‌های منطقه‌ای دربرگیرنده دولت‌های اسلامی.....	۳۸۳
بند اول: اجرای اسناد حقوق بشری در میان اعضای اتحادیه عرب.....	۳۸۴
بند دوم: اجرای اسناد حقوق بشری در میان اعضای اتحادیه آفریقا.....	۳۸۶
مبحث سوم: گزارش‌های دوره‌ای شورای حقوق بشر در خصوص نحوه	
اجرای حقوق بین‌الملل بشر در دولت‌های اسلامی.....	۳۸۹
گفتار اول: گزارش دوره‌ای شورای حقوق بشر در مورد عربستان	
سعودی.....	۳۹۲
گفتار دوم: گزارش دوره‌ای شورای حقوق بشر در مورد ترکیه.....	۳۹۴
گفتار سوم: اقدامات شورای حقوق بشر در مورد جمهوری اسلامی	
ایران.....	۳۹۵

- مبحث چهارم: جهت‌گیری‌ها و نگرش‌های کلی حاکم بر رویه دولت‌های اسلامی در حوزه حقوق بشر ۳۹۷
- گفتار اول: واکنش به سلطه حقوق بشری غرب در رویه دولت‌های اسلامی ۳۹۹
- گفتار دوم: نقد نظریه ناسازگاری اسلام و حقوق بشر نظر به رویه برخی دولت‌های اسلامی ۴۰۲
- گفتار سوم: رویه دولت‌های اسلامی مبنی بر تصویب اسناد حقوق بشری: گامی در راستای ردّ نظریه ناسازگاری ۴۰۵
- گفتار چهارم: دیگر عوامل مؤثر بر رویه دولت‌های اسلامی در حوزه حقوق بشر ۴۰۷
- گفتار پنجم: رویه دولت‌های اسلامی در تدوین اعلامیه اسلامی حقوق بشر: برآیند جهت‌گیری نگرش‌های کلی حاکم ۴۱۰
- بند اول: انتقادات وارده از بنان دولت‌های اسلامی بر اعلامیه جهانی حقوق بشر ۴۱۱
- بند دوم: اعلامیه اسلامی حقوق بشر: تحلی حقوق جهان‌شمول در رویه دولت‌های اسلامی ۴۱۷
- نتیجه ۴۲۳
- فهرست منابع ۴۳۵
- الف - منابع فارسی ۴۳۵
- کتاب ۴۳۵
- مقالات ۴۴۰
- ج - منابع انگلیسی ۴۴۹

چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی
صورتی در زیر دارد آن چه در بالاستی
صورت زیرین اگر با نردبان معرفت
بر رود بالا همی با اصل خود یکتاستی
وحدت اندر کثرت است و کثرت اندر وحدت است
این در آن مضممر بود آن اندر این پیداستی
میرفندرسی

پیش گفتار

قلمرو زمانی و مکانی حقوق بشر و رهیافت کلان در دکترین حقوق بشر بین‌المللی رقم زده است: رهیافت نخست به سه سطح فطرت، حیثیت یکسان و کرامت ذاتی انسان‌ها، قائل به جهان‌شمولی حقوق بشر است. در مابقی رهیافت دوم با تأکید بر لحاظ نمودن تفاوت‌های مذهبی، قومیتی و فرهنگی در وضع قواعد حقوق بشر، نسبی‌گرایی حقوق بشر باور دارد. در این میانه رهیافت اسلامی حقوق بشر، نظر به دعوت عام اسلام خطاب به کلیه انسان‌ها و محوریت فطرت و طبیعت انسانی در وضع قواعد، حکایت از جهان‌شمولی دارد. پذیرش ملیت‌ها و قومیت‌ها در این خوانش صرفاً طریقی برای بازشناسی افراد از یکدیگر به ده موضوعیت ندارد. با این وجود دولت‌های اسلامی در عرصه بین‌المللی به رغم جهان‌بینی اسلامی، نیافت نسبی‌گرایی حقوق بشر همسو گردیده‌اند.

کتاب پیش‌رو پس از تبیین و ارزیابی دو رهیافت جهان‌شمولی حاکم بر نسبی‌گرایی حقوق بشر به رهیافت اسلامی در خصوص موضوع خواهد پرداخت. شایان ذکر است که رهیافت در کتاب حاضر از رویکرد و نگرش^۱ که مبانی نظری و زیرساخت‌های بحث را تشکیل می‌دهد، فراتر رفته و متضمن رویه و عملکرد نیز می‌شود.

انگیزه اصلی ماده اولیه در طبع و انتشار این کتاب، مطالعات تخصصی و فعالیت‌های پژوهشی مؤلف در حوزه حقوق بشر از جمله انتشار مقالات علمی بوده است که حاصل آن در حدود پنج سال فعالیت‌های آموزشی همچون تدریس دروس «حقوق بشر» در مقطع کارشناسی ارشد و «حقوق بشر در اسلام» در مقطع کارشناسی حقوق نیز متجلی گردیده است. به علاوه سوابق

فعالیت‌های شغلی مؤلف در دستگاه‌های اجرایی و حاکمیتی مرتبط با حقوق بشر از جمله معاونت حقوق بشر و امور بین‌الملل وزارت دادگستری و آشنایی عملی با دیپلماسی اتخاذی دولت‌های اسلامی در مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی نیز به انگیزه‌های مؤلف افزوده و در تعمیق نگرش وی به مباحث تأثیرگذار بوده است. امید است که نوشتار حاضر بتواند در راستای کاستن از خلاء حقوقی و نظری موجود در خصوص موضوع گامی فرایش بردارد.

نگارنده بر خود فرض می‌داند از جناب آقای دکتر شریعت باقری رئیس محترم دانشگاه علوم قضایی، جناب آقای دکتر فلاح زاده، جناب آقای دکتر آقایی طوق و سایر همکاران ارجمند در شورای پژوهشی، معاونت پژوهشی دانشگاه که هر یک به نوبه خود ایفای نقش نموده و امکان چاپ این اثر را توسط انتشارات دانشگاه فراهم آوردند، قدردانی نماید.

در خاتمه مزید بیان خواهد بود اگر فضلا، نخبگان و اندیشمندان حوزه حقوق بشر و کلیه مخاطبانی که با ورق کتب بر مؤلف منت می‌نهند، نقطه نظرات خود را در خصوص محتوا یا شکل اثر اعلام فرمایند تا راهگرای مؤلف در اصلاحات و تجدید چاپ اثر باشد. جهت تسهیل دسترسی و ارسال نقطه نظرات، پست الکترونیکی مؤلف به نشانی Mosavi@ujsas.ac.ir به استحضار می‌رسد.

تهران، فروردین ۱۳۹۷

سید طه موسوی میرکلانی